

LBRIS

We know
books

ION BUDAI-DELEANU

ȚIGANIADA

Ediție îngrijită și Glosar de
J. BYCK

Tabel cronologic și Referințe critice de
ANDREI RUSU

Editura GRAMAR
București

ginară. Totul a fost zadarnic și chiar nebunesc. După ce se omoară unii pe alții, țiganii, câți mai sunt, se risipesc. Muza e încă o dată invocată burlesc:

„Masă, care-ai fost la bătălie
Și știi toate decât toți mai bine,
Spune faptele de vitejie...”
(XII, 27)

Însuși Atotputernicul trimite pe Sfântul Gavril să-i comunice lui Vlad-Vodă că biruințele lui au fost de prisos, căci:

„...Hotărât este să mai pață
Norodul lui încă vreme lungă
Jugul turcesc...”
(XII, 96)

așa încât voievodul își ia rămas bun de la ai săi, cu părere de rău.
În față iese Romândor:

„Nu, dragi voinici! Ori la slobozie,
Ori la moarte drumul să ne fie!...”
(XII, 113)

și oștile preiau sloganul (care sună ca o parodie *avant la lettre* a celor din epopeea națională a pașoptiștilor) și-l cântă în timp ce mărșăluiesc:

”Du-ne (strângând), măcar în ce parte,
Ori la slobozie sau la moarte!”
(XII, 115)

După ce întreaga epopee n-a fost decât nararea unui drum inutil, burlesc și absurd spre nicăieri, acest final nu poate decât să accentueze ideea de deșertăciune și de nebunie a lumii „întoarte”, adică pe dos, zugrăvită de Budai. *Țiganiada* este *Don Quijote* al nostru, glumă și satiră, fantasmagorie și scriere înalt simbolică, ficțiune și critică a ei. (*Țiganiada: comedia literaturii, în Istoria critică a literaturii române*, vol. I, București, Editura Minerva, 1990.)

CUPRINS

Prolog	7
Epistolie închinătoare	9
Cântec I	13
Păn' Vlad-Vodă pă țigani armează, Asupra lor Urgia întărită Pe Satana, ce rău le urează. Într-acea, luându-și de drum pită, De la Flămâna pleacă voioasa Țigăniște drept cătră Inimoasa.	
Cântecul a II	43
Țiganii trimit la Vlad solie, Să le scurte cale delungată. Dar, într-acea, cum pe dăscălie Trebuiește a să arma ș-a să bate Sfătuiesc. Pe Romica răpește Cel rău, iar Parpangel pribegește.	
Cântecul a III	70
Bictul Parpangel cântă la masă De libov, de vin și de jele; Ș-apoi vede o copilă frumoasă Și stă dus cu ochii cătră stele. Florescul spune de țigani ș-alte A lui Vlad tocmeli și fapte nalte.	
Cântecul a IV	100
Sfinții din raiu să gată să ajute Muntenilor. Florescul mai spune	

De a lui Vlad biruințe făcute.
Curtea măiastră, prin o minune,
Piere ca dracul de crucea sfântă.
Lui Parpangel rău cărțile-i cântă.

Cântecul a V129

Țigani la sfat n-au bună plază,
Tandaler ca ș-un bărbat s-arată;
Vodă tabăra le cercetează
Cu garda sa turcește îmbrăcată;
Pe Parpangel abia la viață
Întoarce mamă-sa isteată.

Cântecul a VI151

Satana cade în melanholie
Socotind scurta sorții sale;
A iadului s-adună boierie
Și să sfătuieste cu ce cale
Va să ajute turceștilor gloate;
Țiganilor să fărșesc bucate.

Cântecul a VII175

Vlad pe ascuns tabăra cercetează
Turcească; Argineanu la minte-și vine,
Apoi scapă cu mână vitează
Din mijlocul oștilor păgâne;
Vlad noaptea pe turci face năvală,
Sân-Mihai frânge a Sătanei fală.

Cântecul a VIII202

Țigani merg și neștiind unde
Să scape de o nevoie, dau pe alta;
Satana într-o mănăstire s-ascunde,
Vrând să bage pe frați întru balta
Necurăției; iar Hamza arată
Sultanului turcimea înțăpată.

Cântecul a IX231

Boierii necredința-și arată;
Sultanul pe un alt vodă numește;

Țigani la nuntă să desfată,
Unde Parpangel le povestește
Cum el prin o împlare nespusă,
Trecând prin iad, pân' la raiu să dusă.

Cântecul a X263

Țigani, sfaturile deșarte
Văzând a deobștelui popor,
Aleg pe cei învățați la carte,
Cari între sine fac sobor
Să hotărască ce stăpânie
Ar fi bună pentru țigănie.

Cântecul a XI297

Janalău pe toți cu mintea împacă
Ș-în urmă după a lui socoteală
Cinstitul sobor cu tot să pleacă,
Când Cucavel cu gloata să scoală
Și năvălind pe sobor în pripă
Mână pe delegați în răsipă.

Cântecul a XII329

Țigani la sfat încep gâlceavă;
Războiul atuncea li să arată
Cu toată curtea sa cea gubavă
Ș-învrăjbește țigănia toată;
Mulți voinici să ucig în bătălie.
Vlad de voia sa merge în urgie.

Glosar359

Tabel cronologic371

Referințe critice375

Cum țigani vrură să-și aleagă
Un vodă în țară ș-o stăpânie,
Cum, uitându-și de viața dragă,
Arme prinsă cu vitejie,
Ba în urmă îndrăzniră ș-a să bate
Cu murgeștile păgâne gloate.

3

Cum apoi, prin o gălceavă amară
(Căci nu să nărăvea depreună),
Toți cari încătro fuga luară,
Lăsându-și țară, vodă și corună.
Însă toate aceste să făcură
Prin dimoneasca ameițitură,

4

Că, măcar cel fără asămănare
Mai rău duh dintru toate, Sătana,
Purure în iad lăcașul său are,
Focului nestâns fiind el hrana.
Dar totuși pe furiș câteodată,
Răzvrătind lumea, el se desfată.

5

Iar de astă dată-l întărâtase
Urgia (precum spun) blăstămată,
Ce văzând cu săcuri și baroase
Pe țigăniimea noastră înarmată,
În tot chipul hotărî ș-o strice,
Vrajbă întru dânsa aducând și price.

6

O! tu, hârtie mult răbdătoare,¹
Care pe spate-ți cu voie bună

¹ Hârtia e răbdătoare, căci pe dânsa poți scrie ce vrei, bun și rău. Pentru aceasta poetul nostru, lipsă având doară de patroni și mețenați, închină ostăneala sa hârtiții!

Toată înțelepția de supt soare
Și nebunia porți împreună,
Poartă ș-aceste stihuri a mele,
Cum ți le dau, și bune și rele.

7

Apoi zică cine câte știe;
Eu cu mândru Solomon oi zice:
Toate-s deșerte și nebunie!
Căci numa de acel este ferice
Care pe sine a cunoaște începe
Și firea lucrurilor precepe.

8

De la miazănoapte mai departe,
Sus în văzduhul întunecos,
Este un loc (precum scrie la carte)
Cărui zic filosofii haos,¹
Unde neîncetată bătație
Face asupra stihii stihie.

9

O zână rea țara stăpânește,²
Carea nu suferă nice un bine,
Ci toate strică și desunește,
Toate sfarmă, spulbără ce-i vine

¹ *Haos*: va să zică, după noima efinilor, întunecare fără margini, unde toate sânt mestecate stihile depreună.

² *Zână*: cuvântul acesta va să zică zica, sau ca cum ai zice dumnezeioaică; însă spre înțeleșul tuturor am socotit să aduc aminte cetitorilor că, vrând poetul a da un gust nou poeziei noastre, alăturindu-o poeziei altor neamuri, au metahîrșit (trebuițat) obiceiul elinilor ș-a latinilor, care personisesc patimile și vârtușile (îmbunătățirile), căci prin această sângură să osăbește poetul (cântărețul) de orator (urătoriu). – M. Perea.

a) Adecă ca și țăraniș noștri la povești, când spun de ciună, de mama-pădurii și a vânturilor ș.c.d. – Chir Simplian.

b) Adecă teacă-fleacă, vorbe goale, pagubă de hârtie. Mai bine era să cânte ca țiganiș noștri și cu vierșuri cum sânt obicinuite. Eu toate câte ș-au zis până aice, în scurt le-aș fi cântat:

*Frunză verde de săcară
Iacă țiganiș ș-amară
Ca să-și puie un vodă în țară
Asemene lor, pe o cioară;*

10

De-acolo privind corbiș la toate,
 Urgia văzu pe ticăloase
 Gloatele țigănești înarmate
 Cu săcuri, ciocane și baroase;
 Precepând apoi ce va să fie,
 Mai că nu leșină de mînie.

11

Căci nu rabdă năsălnica zână
 Ca rînd bun oamenii să păzască.
 Și temându-să ca să nu vină
 La cevași rînd gloata țigănească,
 Gândi cum sfaturi să le strămute;
 Ș-îndată iacă să scoală iute,

12

Pe arepi de volburi cu fortună
 Încălecând, la iad să pogoară.
 Pe unde mergere, fulgeră, tună,
 Toate spulbără, frînge ș-oboară.
 Însuși pe diavoli prinsă mirare
 De năpraznă așa iute și mare.

13

Iar deacă stete fără șfială
 Naîntea negrii mării-sale
 Satanei, ce cu multă pofală
 Stăpânește a Tartarului vale,

*Dar sfîdîndu-să între sine,
 Lăsară-și vodă ș-ocine
 Și mersără în țări străine,
 Precum le-au părut mai bine.*

Iată toate în scurt, fără a să lăți pe la haos și Urgii, sau nu știu ce țări pustii! – Cocon Idiotiseanul.

c) Dar lasă, frate, nu critisi cele ce nu înțelegi, ca să nu te faci de răs; că așa judecând ca tine, trebuie să defăimăm toți poeticii și să cântăm purure *frunză verde*. – Cocon Simplițian.

Rădicînd ea sprinceana sumeață,
 Zisă amenințînd celui în față:

14

„Sătano, de nu mi-ai fi părinte
 Și de n-aș fi întii născută ție
 (Cînd căzuși din ceriu, dacă ții minte,
 Mă avu cu tine oarba Zavistie!)¹
 Necăutînd că aceasta-i a ta țară,
 Aș grăi cu tine almintre doară.

15

Unde-i duhul ș-inima nefrîntă
 Acelui mîndru Luceafăr, care
 Nu să îndoii și pre cea mai sfîntă
 Lumină în ceriu viețuitoare
 A să scula cu război odată!
 Ce negrijă acum te ține, o, tată?

16

Tu șezi aici fără nice o teamă,
 Adevărat! Dar sus ce să face
 Pe lume nu știi sau nu bagi samă.
 Nu vezi ce năpraznă vine încoace

¹ Urgia zice că Sătana i-au fost tată și Zavistia mamă. Trebuie a ști că poeticul, vrînd să obrăzuiască mai chiar și poeticește lucrul, prin Sătana înțalege pre cel mai întii duh necurat, care mai nainte de osîndire fusese arhanghel și, pecum să zice la cărțile besericești, să numea Luceafer, adevăc purtătoriu de lumină, iară Sătana să zice și la Biblia același duh necurat. Spun cei învățați întru dogmele creștinești că același mai nainte de cădere au fost cel mai întii arhanghel, și apucându-l zavistia, au gândit să-si puie tronu său asemene cu Dumnezieu; pentru aceasta fu surpat cu toți care au fost într-un gînd cu el. Drept aceasta poeticul zice că s-au împreunat cu Zavistia și au născut pe Urgie. Într-acest chip trebuie să să înțalegă și cuvintele Urgiiei, unde zice că Sătana odinioară nu s-au îndoii și au cutezat a să scula pe Dumnezieu. – M. Perea.

a) Bine ar fi doară de alte, însă nu să cade să să pomenească diavolul între creștini, și este împotiva credinții noastre ca lucruri de aceste să nu scrie la cărți de aceste, și mai vîrtos la povestea țiganilor. – Părintele Disidemonescul.

b) Așa judecă odată un feliu de dobitoc, de mîrgăritariu socotind că-i ceva de mîncat. Bunul părintele de bună sama n-au cetit *Biblia* și istoria lui Iov!... cu mult mai puțin facerea vestitului înglez Milton, care au alcăuit un poem supt titula *Raiul pierdut*. – Coconul Musofilos.

Pe iadul tău? Ieși numai afară
Ș-înși a ta vedea-vei ocară!

17

Încă și țigani mîsei caută
Ca să să puie la rînduială,
Părăsându-și ciocane și laută
Și întramați pe Mahomet să scoală.
Îi văzui sfătuind cum să ajute
Lui Vlad în toate chipuri plăcute.

18

Sângur acel Vlad de-l lași în pace,
Gata-i a prăpădi păgânimea.
Ș-atuncea iadul tău ce face?
Unde-ți va fi slava și mărimea
Că ai scormit legea mahometană?
Întelesu-m-ai acum, Sătană!”

19

Aceste zicând, ca și curcanul
Întărâtat să gânfă; și iată!
Toată fierea și turbat cătranul
În tată-său vărsă sluta fată.
Iar el, mai nu plesni de mânia,
Ș-abia cât putu zice: „O, mie!...”

20

Și mai răsuflând: „Fiică iubită!
Pe aceasta te cunosc adevărată
Prăsila mea. Dar fii odihnită:
Acuși vei vedea că al tău tată
Tot acel e care odinioară
Vru pe cel înalt din ceriu s-oboară!”

21

Urgia de-aci să întoarsă îndată,
Iară Sătana iute ca vântul

Sau din arc slobozita săgeată,
Părunzând în curmeziș pământul,
Ieși la lumea de sus afară
În chip de fum cu vînată pară.

22

Iar după ce pământească boare
Răsuflă puținel întru sine
Și cevași i să făcu răcoare,
Socoti cum ar face mai bine,
Ca nevăzut el toate să vază
Pe unde ajunge a soarelui rază,

23

Știind el foarte bine că, afară
De ceata îngerească pânditoare,
Ce pregiur a toată lumea zboară,
Sânt-Ilie prorocul încă are
Asupra lui pază foarte bună
Ș-unde-l zărește, acolea-l detună.¹

24

Din ceste cuvioase pricine,
Mult nehotărât el nu rămasă,
Ci formă de corb luând pe sine,
Să băgă într-o negură prea deasă
Și să rădică în aripi ușoare
Păn' la nuori, aproape de soare.

25

Cum vulturul, silit de foame,
Împregiur pretutindene zboară,
Câmpuri, păduri și grădini cu poame
Străbătând cu vederea, ca doară

¹ Pentru Ilie proroc este un crăzământ între țărani cum că el îmblă cu căruța sa de foc pe nuor când tună și, dacă oblicește undeva pe diavolul, îndată-l fulgeră. De-acolea au luat și poetul nostru aceste, fiind că el în toate urmează socotințelor deobște a norodului, cum au făcut și Omer. Dar în lucruri ca aceste, nice să cuvine a face almintre, căci apoi nu ar fi poveste deobște. – M. Perea.

Va zări stârvuri și mortăciune
Sau ceva vrednic de vânăciune,

26

Așa Sătana cu fata viclenită
Caută de sus nevăzut de nime
Și zărește toate într-o clipită;
Din ochian până la tătărâme,
Vede toți mâncătorii de pâne,
Încă și pe cei cu cap de câne.¹

27

De acolo vede nenumărată
Oastea lui Mahomet, cum vine,
S-o robească Muntenia toată;
Și văzând să bucură întru sine,
Hotărând păgânilor s-ajute
În toate chipurile știute.

28

Vede și tabăra țigănească
Între Alba și Flămânda adunată,²
Care, după porunca domnească,
Acum era și în arme îmbrăcată,
Așteptând cea de pe urmă poruncă
Încătro și pre unde să să ducă.

¹ Acești oameni cu capete de câne s-au obicinuit în norodul nostru a să numi *cătcăuni*, care să zic că au fost mâncători de oameni; ba pe unele locuri am auzit numindu-i *capcâni*, adică ca când ar avea cap de câne. Această poveste la neamul nostru au rămas de bună samă de la dați, fiind că și Erodot scrie în părțile Șitii de nește *andrafagi*, adică mâncători de oameni.

² Alba și Flămânda sânt doao sate aproape unul de altul, în ținutul, precum îmi pare, a Argisului. – M.P.

a) Minunat lucru că tocma au tăbărit țiganii între Alba și Flămânda; doară va să zică că țiganii nu era nici albi, nici flămânzi! – Chir Onochefalos.

b) La o iscodire de șagă și glumitoare, mai vârtos despre țigani, nu este de a să mira când să află de aceste numiri într-adins căutate, pentru ca să să facă gluma mai cu haz. – C. Musofilos.

29

Acolo era din țara întreagă
Strânși țiganii cu mic și cu mare,
Părăsându-și viață pribeagă
Și puindu-să la noao stare,
Să nu mai îmble din țară în țară,
Nici să mai fie altora de ocară.

30

Căci Vlad-Vodă locuri de moșie
Le dedusă cu această învoială,
Ca de-acuma și dânșii să fie
Oameni ca ș-alții cu rânduială;¹
Iar ei mult să sfătuia între sine
Cum ș-ar tocmi trebile mai bine.

31

O zi de sfat era și de ast'dată
Unde toată acuma s-adunasă
Boierimea cea mai învățată,
Multă făcând voroavă și deasă.
În urmă Drăghici rostul deschisă,
Ș-acest chip cătră adunare zisă:

32

„Bărbați buni! Trăind eu pă astă lume,
Multe pății și bune și rele,
La multe privii adinsuri și glume,
Dar, vă spun drept, din toate ahele,
Ca ș-abasta ori adins, ori în șagă
Eu nu văzui în viața întreagă.

¹ Să află la unele cronică românești că Vlad-Vodă au armat țiganii asupra turcilor, și această este o tâmplare istoricească, adevărată; dar că le ar fi dat pământuri, nu aflai scris la nice un letopiset. Însă să vede a fi asemenea cu adevărul, căci de nu ar fi strins țiganii mai nainte la un loc, nu i-ar fi putut înarma; apoi trebuia să le arete și lor vreun folos, vrând ca să-i îndemne a lua armele asupra turcilor! – M.P.